

KAKO SENZORNO DOSTOPNI IN VKLJUČLJIVI SO SLOVENSKI MUZEJI IN GALERIJE? Skupna predstavitev ukrepov in projektov dostopnosti za senzorno ovirane obiskovalce na Kulturnem bazarju 2013

Na podlagi poročil članic in članov Pedagoške sekcije pri SMS zbral in uredil
mag. Borut Rovšnik

Danes se v strokah, ki se ukvarjajo socialnim vidikom človeka, še posebej pa s skupinami odrinjenimi na rob, poudarja pomen socialne vključitve (angl. social inclusion). Tudi slovenska družba zlasti socialne ustanove in civilna družba opozarjajo na še vedno preveliko izključevanje bolnih, slepih in slabovidnih, duševno in telesno prizadetih - skratka ljudi s posebnimi potrebami. Spomnimo: zakon o enakih možnostih na področju kulture v RS, ki je bil sprejet oktobra 2010, spodbuja, pa tudi obvezuje muzeje in galerije, da izboljšajo vse vrste dostopnosti za ranljive skupine (otroci, starejši in OSPP). Hkrati jim nalaga, da v petih letih po uveljavitvi zakona prilagodijo stavbe, razstave in druge dejavnosti tem skupinam. Sprašujemo se ali se država zaveda te obveze, ko je sprejela ta zakon še posebej v luči krčenja proračuna za kulturo. Kaj to pomeni za muzeje kot javne izobraževalne in kulturne ustanove?

Prizadevanja za dostopnost muzejev in galerij osebam s posebnimi potrebami segajo dve desetletji nazaj, ko smo se lahko učili ob prvih primerih dobre prakse. Pionirski dogodek za tiste čase in danes že takorekoč prislovični primer je bila v devetdesetih razstava Proximo, dotikajte se predmetov v Pokrajinskem muzeju v Celju. Kljub temu, da je dostopnost muzejev v Sloveniji še v razvoju, smo v prvem desetletju tega stoletja že priča aktivnemu strokovnemu pisanju in nekaj temeljnim raziskavam in analizam, med katerimi je treba omeniti projekt Virtualna in fizična dostopnost funkcionalno oviranih ljudi do muzejev. Eno izmed ključnih spodbud za organizirane korake naprej pa pomeni projekt izobraževanja muzealcev o dostopnosti v muzejih in galerijah, ki ga je Pedagoška sekcija predlagala Ministrstvu za kulturo – Direktoratu za kulturno dediščino in Sektorju za kulturne pravice z naslednjimi cilji: uveljaviti kulturne pravice OSPP v muzejih in galerijah, izboljšati dostopnost teh ustanov in njihovih javnih programov, vključevati ovirane skupaj z ostalimi v delovne procese ustanov, izobraževanje in zaposlovanje ter poskrbeti za kulturno ozračje in odnose, ki naj bi odstranjevali različne oblike stigmatizacije. V projektu je bila predvidena celostna raziskava o dostopnosti vključujoč tudi socialno dostopnost, nato izdaja publikacije DOSTOPEN MUZEJ in nazadnje še izobraževalne delavnice muzejskega osebja za delo s temi osebami. Za financiranje projekta, ki je bil v celoti realiziran, gre zasluga MiK -Službi za nepremično kulturno dediščino, ki si je močno prizadevala, da bi se cilji čimprej pričeli uresničevati v kulturnih ustanovah.

Čeprav tarejo muzeje in galerije pomanjkanje kadrov, da ne govorimo o prostorskih problemih kot je na primer nacionalni Prirodoslovni muzej Slovenije, ki deluje v izjemno neprimernih razmerah, z razstavami starimi več kot 50 let, kar preprečuje tudi načrte za celovito ponudbo senzorno oviranim osebam - se vendar stvari premikajo na bolje. Počasi se prižigajo lučke vseh mogočih drobnih in večjih senzornih, pa tudi fizičnih in intelektualnih prilagoditev. V nadaljevanju bomo nakazali nekaj primerov dobre prakse, pričeli pa bomo s tem, kako si muzeji in galerije prizadevajo nagovarjati senzorno ovirane, kako jim omogočiti pot do ustanove, do vsebin in eksponatov in potem nadaljevali, kako s senzorno oviranimi sodelovati pri približanju vsebine, kako jih vključiti v projekt.

Za pričujočo predstavitev smo pridobili 12 muzejev in galerij, kar pomeni približno petino ustanov, ki delujejo znotraj Pedagoške sekcije pri Skupnosti muzejev Slovenije. Verjamemo, da se počasi, a vztrajno trudijo približati svoje vsebine tudi v preostalih 50 slovenskih muzejih in galerijah.

Poglejmo zdaj splošne **Ukrepe in posebne projekte** dostopnosti in vključenosti senzorno oviranih v zadnjih nekaj letih. Ker smo na kulturnem bazarju, bo zagotovo zanimivo slišati, ali so med ukrepi tudi taki, ki so namenjeni **šolski populaciji**. Iz pregleda poročil je zaznati, da muzeji in galerije redko pripravljajo posebne projekte in stalne programe za senzorno ovirane, zato pa sproti prilagajajo že obstoječe in se dogovarjajo z učitelji, ki imajo v razredih tako ovirane učence. V Narodni galeriji se pri tem zavzemajo za **več čutni pristop**, ki je ključen pri pripravi vseh dejavnosti za otroke (predšolske in osnovnošolske). Tako v vse njihove dejavnosti vključujejo različne čutne spodbude, ki čim bolj celostno dosežejo mlade obiskovalce oz. poskrbijo, da so različno občutljivi otroci spodbujeni skozi različne senzorne poti. Na tak način je bil pred desetletjem zasnovan temeljni program za otroke 1. triade na stalni zbirki evropski slikarji. Poimenovali so ga *Videti, slišati, tipati, vonjati, okusiti umetnost*. V enourni ogled in raziskovanje razstavljenih slik so bile tako vključene vse senzorne poti (glasbeni in drugi zvočni posnetki; različne strukture tkanin; cvetlični vonji ...). Podoben je tudi koncept dejavnosti v programu *Galov klub za začetnike*, ki ima naslov *Umetnost za vse čute*. Vsako od devetih srečanj izpostavlja enega od bazičnih petih načinov zaznavanja. Več čutnega doživljanja likovne umetnosti in to ne samo za šolsko populacijo, se z uspehom lotevajo tudi v Umetnostni galeriji v Mariboru. Slepí in slabovidni spoznavajo umetnost preko tipnega, slušnega in celo telesnega sprejemanja umetniške vsebine. Pri tem pa so seveda pomembni tudi besedni opisi in interpretacije umetnin. V sodelovanju z umetnico in pedagoginjo Katjo Sudec in dr. Evgenom Bavčarjem ter v zadnjem letu s skupino Sodelujem so pričeli izvajati program za slepe, slabovidne in videče že leta 2011 ob razstavi *Retrospektiva* kiparke *Dragice Čadež*. Nadaljevali so ga lansko leto ob razstavi

Skoraj pomlad / 100 let slovenske umetnosti. Z namenom ozavestiti vlogo slepih in slabovidnih v družbi, je program vključeval tudi njihovo izobraževanje za aktivno sodelovanje pri izvajanju vodstev in ustvarjalnic, ki so jih nato ponudili javnosti.

Prilagajanje stalnih programov in vodstev z dotikanjem poteka tudi v drugih nacionalnih in mnogih lokalnih muzejih. V osrednjem Narodnem muzeju Slovenije nudijo doživljajsko-ustvarjalno delavnico *branite imperij, barbari prihajajo!* z možnostjo prilagajanja slepim in slabovidnim, primerno za 3.–7.razred. Mladi spoznajo oborožitev rimske vojske, način bojevanja, pomen slovenskega prostora v rimskem času in se tudi sami podajo na kratek vojaški pohod! **Delavnica vključuje otip** in pomerjanje replik legionarske opreme. Tehniški muzej Slovenije organizira delavnico "Poglej z otipom", kjer otroci s pomočjo tipa in predmetov spoznajo vse stalne zbirke muzeja. V Loškem muzeju v Škofji Loki so v preteklosti gostili nekaj skupin iz osnovne šole za slepe in slabovidne iz Ljubljane in za njih pripravili voden ogled. Za slepe in slabovidne je dostopno pri njih tudi klasično vodenje po muzejskih zbirkah, ki ga izvajajo za osnovnošolce druge in tretje triade in srednješolce. V posameznih muzejskih prostorih so namestili več predmetov iz depoja, ki so jih slepi in slabovidni spoznavali z dotikom. Za mlade, šoloobvezne OSPP, vključene v redni ali pa specialni pouk so v Mestnem muzeju Ljubljana prilagodili tudi nekatere stalne izobraževalne delavnice, na primer raziskovalnega več čutnega *Muzejskega detektiva* za drugo triletje OŠ in delavnico *Dom nekoč in danes* za prvo triletje. Javni zavod Trubarjevi kraji v sodelovanju z zavodom Parnas v Trubarjevi domačiji izvaja program, prilagojen slepim in slabovidnim z naslovom Trubar in njegov čas. Osnovno in srednješolci se udeležijo razlage v spominski sobi, ki se lahko dopolnjuje z vsebinami v mlinu in žagi. Udeleženci lahko otipajo glavne notranje dele mlina (prenosni mehanizem, maketa stop, pajkl) in predmete v žagarski zbirki. V drugem delu - knjigoveški delavnici kostumirana animatorka predstavi čas, ko je nastajala prva slovenska knjiga in ročno veže knjigo. Pri skupinah s slepimi in slabovidnimi učenci je večja pozornost namenjena spoznavanju materialov, orodij ter polizdelkov različnih knjižnih vezav s pomočjo tipa. Prirodoslovni muzej Slovenije pa je ob razstavi *Skrivnostna smrt mlade Leonore* na pobudo in v sodelovanju z Zavodom za slepo in slabovidno mladino in njenimi varovanci pripravil poseben projekt **prilagoditve in prevoda stripa v Braillovi pisavi**. Varovanci zavoda pod mentorstvom trenutno pripravljajo tudi **dramsko uprizoritev zgodbe**. V sodelovanju z Zavodom je bilo v Braillovo pisavo prevedenih tudi deset zgodb, ki so jih otroci spoznavali ob lanskoletnem ciklu delavnic *Leonora pripoveduje*.

Zdaj pa pogledjmo osnovno dostopnost **za slepe in slabovidne** osebe - posameznike in skupine. Pogledjmo, kako si muzeji in galerije prizadevajo **nagovarjati** senzorno ovirane in z njimi vzpostaviti stik. Poleg klasičnih sredstev,

kot je pisno obvestilo v Braillovi pisavi preko telefona in odzivnika ali bolj redkih radijskih in TV oddaj - na primer Prisluhnico tišini, je splet v zadnjem času še kako postal priročno obveščanje. Dosegljivo je tudi slepim in slabovidnim preko posebnega zvočnega vmesnika. Mestni muzej Ljubljana In Umetnostna galerija v Mariboru sta se že odzvala na ta izziv in prilagodila svojo spletno stran z asistivno tehnologijo (kontrasti, velikost in glasovna podpora).

Poseben problem zlasti za slepe predstavlja **orientacija ali dostopna pot do muzejev** in galerij in do razstav in drugih javnih programov. Mestni muzej Ljubljana je v tej smeri storil korak naprej in na spletni strani slepim in slabovidnim ponudil podroben opis poti do muzeja, v muzeju pa je del stalne razstave označil s talnim trakom kot pomoč pri hoji. V Dolenjskem muzeju v Novem mestu so namensko oblikovali razstavo na način, da je gibanje po razstavišču enostavno. Razdelili so jo v šest vsebin, dve ambientalni postavitvi in temen prostor, kjer se lahko tudi videči vživijo v položaj slepih. **Prilagojena javna vodstva** za slepe po predhodni najavi ponujajo v vseh enotah Muzeja radovljiške občine - v Čebelarskem, Mestnem in Kovaškem muzeju, Muzeju talcev in v Šivčevi hiši. Narodna galerija enkrat letno izvaja javna vodstva po stalnih zbirkah in razstavah za odrasle običajno ob mednarodnem dnevu slepih. Podobno je v Tehniškem muzeju Slovenije, kjer 15. oktobra, ob dnevu Bele palice, organizirajo brezplačno vodenje za najavljene skupine slepih in slabovidnih, drugače pa kadarkoli po predhodni najavi v času odpiralnih ur muzeja. Ob opisnem vodenju, udeležencem nudijo otip posebej za to vodenje izbranih eksponatov. V Narodnem muzeju javno vodstvo po stalni razstavi, na katerem so predstavljeni najimenitnejši arheološki predmeti od starejše kamene dobe do srednjega veka, vključuje otip replik. **Vodniki in podnapisi v povečani in Braillovi pisavi** postajajo vse večja skrb muzejsko galerijskih ustanov. V *Cehovski zbirki* Loškega muzeja v Škofji Loki, je obiskovalcem na voljo spremno besedilo k vsebini zbirke tudi v Braillovi pisavi. Na voljo jim je replika ene od cehovskih listin (Učni list čevljarja Valentina Schortschaina, 1755). Prepis listine je tako kot original pisan na pravem kozjem pergamentu.

V Mestnem muzeju Ljubljana lahko obiskovalci na občasni tudi gostujočih razstavah zadnjih let (*Picasso, Emona. Mit in resničnost, Grki Na Hrvaškem*) listajo in berejo po oglednem vodniku v povečani in braillovi pisavi. Podobno je še v Pokrajinskem muzeju v Celju, kjer so dodatna pojasnila o predmetu na voljo v prilagojenem informativnem gradivu, pa v Muzejih radovljiške občine, kjer gre za zvezke spetih tekstov, ki si jih je moč izposoditi v recepciji posameznega muzeja in še v Dolenjskem muzeju Novo mesto, kjer so v Braillovi pisavi tako zloženka kot podnapisi na občasni razstavi *Novo mesto 1848-1918*. V že danes predstavljeni Umetnostni galeriji Maribor so pričeli oblikovati zbirko pripomočkov, ki bodo omogočali slepim samostojen obiske razstav: tridimenzionalne/reliefne tlorise razstavišč ter opise del iz zbirke UGM v

Braillovi pisavi. Ker pa v tej ciljni skupini prevladujejo tisti, ki so oslepeli v odrasli dobi in zato ne uporabljajo ter večinoma tudi ne obvladajo Braillove pisave, je nujno, da zbirko dopolnimo z avdio zapisi.

Zvočni vodiči so v naših muzejih še redkost, a vendarle so. Slepi in slabovidni si lahko v Prirodoslovnem muzeju Slovenije izposodijo zvočne vodiče, ki jih popeljejo po stalni razstavi in tudi po občasni razstavah. Nudijo še zvočni CD *Gozdne ptice*, kateremu na željo kupca brezplačno priložijo tudi prevod spremljajoče knjižice z opisi predstavljenih vrst ptic v Braillovi pisavi. Izdajo je omogočila Karitas. Ob mednarodnem letu Ljubljane kot svetovne prestolnice knjige je leta 2010 v Mestnem muzeju nastal poseben projekt. Vključenost, partnerstvo in nove tehnologije so bili ključni cilji. Na pobudo Študentske založbe v Ljubljani in Zveze slepih in slabovidnih Slovenije je Mestni muzej Ljubljana pripravil avdio vodnik za slepe in slabovidne *Zgodbe o Ljubljani po stalni razstavi Obrazi Ljubljane*. Ob izvornih ostankih rimske ceste v kleti muzeja lahko slepi poslušajo 8 zgodb in se dotaknejo 5 kopij, v pomoč pa je še talno reliefno vodilo (trak). V tem kontekstu je treba še posebej poudariti zgledno sodelovanje in vključevanje Zveze slepih in slabovidnih Slovenije ter ljubljanskega Društva slepih in slabovidnih. Zavedali so se, da bo najtežja naloga pri pripravi krmarjenje slepega uporabnika po prostoru ob pomoči glasovnih navodil od zgodbe do zgodbe. Brez posebnih izkušenj in opremljeni samo z razpoložljivo strokovno literaturo, so se podali v zanimivo in za vse sodelujoče nadvse poučno avanturo.

V smislu več čutne interpretacije je tip in s tem **dotikanje replik in kopij** muzealij, različnih materialov pomemben za senzorno ovirane obiskovalce. Prirodoslovni muzej Slovenije v prilagojena vodstva po stalni in po občasni razstavah vključuje tipne elemente (npr. odlitek mamutovega zoba, mamutova dlaka, odlitki kosti brazdastega kita...), zvoke (npr. oglašanje brazdastega kita, podvodni hrup, ki ogroža morske živali) in celo vonj (npr. vonj rakcev, s katerimi se hrani brazdasti kit). Zelo uspešna je tudi delavnica *Kača ni igrača*, na kateri ob spoznavanju žive kače (seveda povsem nenevarne in nestrupene) odpravljajo predsodke, ne le pri slepih, pač pa pri vseh profilih in starostih obiskovalcev. Po dogovoru pripravijo program za slepe tudi ob drugih naravoslovnih vsebinah. Podobno se dogaja tudi v Mestni galeriji v Ljubljani ob umetniški razstavi slovenskega stripa. V oglednem vodniku v povečani in v Braillovi pisavi je lahko slepi ali slabovidni obiskovalec imel priložnost potipati nekaj taktilnih kopij izbranih in poenostavljenih umetniških del. Muzeji radovljjske občine imajo v Čebelarskem muzeju v pripravi tudi panjske končnice namenjene tipanju slepih obiskovalcev. Tam so slepim obiskovalcem poskusili za tipanje ponuditi originalne končnice, ki niso bile pomembnejše vrednosti. Vendar obiskovalci niso mogli zaznati motiva naslikanega na končnicah. Zato so se odločili, da na lesene deščice v dimenzijah panjskih končnic s konturo

narišejo poenostavljene motive. Tako lahko slepi sami poskusijo razvozlati, kaj je na končnici naslikano.

Gorenjski muzej v Kranju obiskuje starejše občane, slabovidne in druge OSPP in nudi možnost dotikanja predmetov in replik. V Dolenjskem muzeju pa so se prvič odločili, da za slepe in slabovidne obiskovalce pripravijo in v celoti prilagodijo zgodovinsko razstavo *Novo mesto 1848-1918*. Že s samim logotipom v grafični izpeljanki znakovnega jezika slepih napovedujejo, da gre za razstavo namenjeno tudi dotikanju. Predmeti so restavrirani z materiali, ki omogočajo otip, v razstavo so vključene kopije predmetov, tipne slike, glasbena spremljava ter temen prostor, kjer imajo tudi videči možnost vstopiti v svet slepih. Še bolj celovito se je več čutne interpretacije lotil Pokrajinski muzej Celje, ki je oktobra 2011 odprl stalno razstavo *Od gotike do historizma po korakih* in jo namenil vsem obiskovalcem z okvaro vida. Razstava je umeščena v okvir Kulturno zgodovinske zbirke muzeja v I. nadstropju Stare grofije. Postavitev za obiskovalce z motnjami vida sledi razstavnemu principu zbirke; iz vsakega od slogovnih obdobj so kustosi odbrali po en najznačilnejši eksponat in ga v originalu ali repliki pripravili za otipanje. Omejili so se na 9 predmetov, od tega so trije originali in šest replik, v skladu z opozorili oseb z motnjami vida, da namreč preveliko število predmetov onemogoča preglednost. Poseben izziv je predstavljal poskus približati obiskovalcem z motnjami vida največjo znamenitost Pokrajinskega muzeja v Celju in umetnino iz 17. stoletja, tako imenovani *Celjski strop*. Spretna absolventka Naravoslovno tehnične fakultete v Lj. je zahtevno nalogo izvedla skozi sloje tipnih podob na tršem papirju in ustvarila občutek tridimenzionalne globine iluzionistične arhitekture kot nosilca slike. Osrednji del *Celjskega stropa* je obiskovalcem na voljo tudi v maketni verziji, ki jo je izdelal in muzeju l poklonil Roman Brvar avtor strokovnega priročnika za delo slepimi in slabovidnimi. V letu 2012 je muzej dopolnil razstavo še s prilagojenim portretom cesarice Elizabete Bavarske (1837-1892), diplomsko delo i študentke že omenjene NTF v Ljubljani v prvič pri nas uporabljeni tehniki reliefnega tiska na kapljičnem tiskalniku, ki brizga UV lak in omogoča izjemno natančnost apliciranja linij, izbire višin in tekstur. Končna prilagoditev je nastala s sodelovanjem slepih in slabovidnih ljubiteljev umetnosti. Tehnično je delo izvedla tiskarna Grec d. o. o. – Grafično ekološki center iz Ljubljane.

In kaj nudijo muzeji in galerije **gluhim in naglušnim** obiskovalcem?

Narodna galerija nudi vodstva 1 x na leto v znakovnem jeziku. V MNZ Celje pa so s partnerji razvili video vodnik po muzeju v znakovnem jeziku, ko so med leti 2007 in 2009 sodelovali v evropskem pilotnem projektu Muzejski vodnik v znakovnem jeziku (Museum Sign Language Guide). Projekt je nastal v okviru podprograma Gruntvig – ta pa je del programa Evropske unije Socrates in je namenjen izobraževanju odraslih. Glavni namen Gruntviga je izvajanje ukrepov

in rešitev, s katerimi bi vključili čim večji del odraslega prebivalstva v formalne in neformalne oblike izobraževanja. Partnerji v projektu so bile dve organizaciji specializirani za usposabljanje in svetovanje gluhih in naglušnim osebam iz Slovenije (Racio iz Celja) in Avstrije ter trije muzeji iz Nemčije, Avstrije in Slovenije (MNZ Celje). Slovenski koordinator-Racio d.o.o., je bil odgovoren za izvedbo video produkcije v muzeju, pripravo navodil za produkcijo vsebin v znakovnem jeziku ter promocijo rezultatov projekta, muzej je bil zadolžen za pripravo pilotne vsebine razstave, pri preskušanju in izboljševanju video produkcije, medtem, ko je Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije in Združenje tolmačev slovenskega znakovnega jezika sodelovala pri pripravi in video produkciji vsebin. MNZ Celje je prvi slovenski muzej, ki je gluhih in naglušnim osebam s pomočjo i-podov omogočil samostojni ogled dveh stalnih muzejskih razstav in sicer *Živeti v Celju* in *Stekleni fotografski atelje Josipa Pelikana*. Na splošno so gluhi ocenili vodnik kot zelo praktičen, uporaben, nepogrešljiv pripomoček za samostojno spremljanje razstave. Mlajši uporabniki niso imeli težav z uporabo vodnika, starejši pa. V veliko pomoč so jim bile orientacijske točke na tleh. Pri podobnem, pravkar opisanem mednarodnem projektu Muzeja v znakovnem jeziku je kot partner sodeloval tudi Mestni muzej Ljubljana. Tudi tokrat je projekt prijavil in bil koordinator celjsko podjetje Racio d.o.o. - zavod za razvoj socialnih in zaposlitvenih programov. Potekal je eno leto in se zaključil septembra leta 2011,. Projekt je bil namenjen usposabljanju gluhih in naglušnih brezposelnih invalidov na področju dostopnosti kulture in na primeru multimedijske prilagoditve dostopa po razstavi *Po sledovih antične Emone* (video vodnik po najznamenitejših lokacijah nekdanjega antičnega mesta na tleh današnje Ljubljane). V projektu so poleg strokovnjakov in digitalnih tehnologov aktivno od začetka do konca projekta sodelovali gluhi in naglušni. Deležniki projekta so v preskusni fazi evalvirali in podali izboljšave, načrtovana pa je bila tudi izdaja praktičnega priročnika (navodila) ter, kajpak, promocija (med drugim tudi prispevek v oddaji TVS 1 – Prisluhnimo tišini).

Za zaključek se ozrimo še na vprašanje, kako se osebje muzejev in galerij in potencialni uporabniki – obiskovalci **izobražujejo v skupnem prizadevanju po boljši dostopnosti** senzorno oviranih oseb. Že v uvodu smo omenili, da je projekt Pedagoške sekcije pri SMS in MiK v letu 2010 predvideval poleg priročnika tudi izobraževalno delavnico za muzealke in muzealce. Naj samo omenim projekt So delujem integrativno na področju kulture, ki ga financira Evropski socialni sklad in MiK, namenjen pa je izobraževanju in opolnomočenju slepih in slabovidnih, da aktivno sodelujejo skupaj z galeristi in muzealci pri umetniških projektih in razstavah. O tem bo danes spregovorila vodja tega projekta Katja Sudec. V posameznih muzejih se izobražuje celotno osebje. Dolenjskem muzeju so pred začetkom vsi zaposleni pri razstavi imeli posebno izobraževanje, na katerem jih je poznavalka problematike slepih vpeljala v

osnovne zakonitosti komuniciranja s slepimi. V Prirodoslovnem muzeju Slovenije so sodelovali z Zavodom za slepo in slabovidno mladino pri izvedbi seminarja za učitelje, spremljevalce slepih učencev. V MGML je v okviru komunikacijske službe odgovorna oseba za dostopnost, katere naloga je v procesu nastajanja pa tudi trženja in promoviranja razstave in ob pomoči zunanjih uporabnikov in poznavalcev opozarjati tako kustose kot oblikovalce na potrebe senzorno oviranih. Odgovorni za dostopnost sprašuje projektni tim, kaj se bo posebej pripravilo za senzorno ovirane osebe in skupaj z uporabniki sproti evalvira projektne cilje in parametre zadovoljstva. Skrbi tudi za samoizobraževanje in usposabljanje in k temu spodbuja sodelavce.

In čisto na koncu posredujemo še **odzive na ukrepe** in projekte dostopnosti, ki jih je posredovala Lavra Fabjan iz Dolenjskega muzeja v Novem mestu. Takole posreduje vtise ob njihovi razstavi posebej pripravljene za slepe in slabovidne: »Po dobrem letu in pol, kolikor je omenjena razstava na ogled, moramo žal ugotoviti, da je zanimanje za obisk slepih in slabovidnih ljudi na razstavi pod našimi pričakovanji. Kljub večkratnim povabilom in obveščanju prek medijev, dopisov in osebnih kontaktov - tako na zvezi, kot na medobčinskih društvih slepih in slabovidnih, je rezultat en sam obisk članov MDSS Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Omenjeni obiskovalci so bili nad postavitvijo in predstavitvijo izjemno zadovoljni in pri tem je tudi ostalo.«

In nato doda: »Pozitivnejši odziv je razstava in naše prizadevanje doseglo pri videčih obiskovalcih, ki so podali mnoge odobravajoče pripombe na velikost črk podanega teksta in velikost fotografij, jasno berljivo grafiko zapisov in majhno količino ter strnjeno vsebino zapisanega besedila. Poleg tega je nenavadno veliko zanimanja (predvsem pri mladih obiskovalcih) požela predstavitev znakovnega jezika slepih in slabovidnih in zavedanje, da je oko organ, ki nam videčim približa večino pridobljenih informacij, a še zdaleč ni edini in bi bilo mogoče prav, da se zavestno spomnimo tudi na druga čutila in na ta način živimo bolj polno življenje. V tem pogledu se je naša želja, da z razstavo približamo svet slepih tudi videčim ljudem, bila v celoti izpolnjena in celo presežena.«

Naj sklenem tole predstavitev s prepričanjem, da lahko tudi drobne, na videz nepomembne prilagoditve senzorno oviranim prispevajo k občutku, da so enako zaželeni v slovenskih muzejih in galerijah. In še zadnja misel: treba je času pustiti čas, pri tem pa biti vztrajen pri zagotavljanju večje dostopnosti, ki je v prid celotni družbi.